

ELŐSZÓ

A hitviták vizsgálatában a kutatás hosszú ideig nem tudott elszakadni a felekezeti és apologetikus szempontoktól, olyannyira nem, hogy a konfesszionális szemlélet gyakran maradt meghatározó olyan történeti diszciplínák episztéméjében is, amelyek már nem kötődtek szorosan az egyházi és vallási kérdésekhez. Ezért egyfelől a győzelem, legyőzés, szellemi fölény, vereség, legyőzetés, tudatlanság metaforáiban tárgyalták a hitvitákat, másfelől éppen ennek következményeképpen meglehetősen negatív ítélet alakult ki róluk a közvéleményben és a magát felvilágosultnak érző gondolkodásban, ahol egyre inkább az intolerancia, erőszakosság, szellemi merevség, lelki sivárság szimbólumaiként jelenítődtek meg, természetesen nem előzmények nélkül, hiszen már a konfesszionalizálódás korában sem számítottak egyedinek az elmarasztaló vélemények, különösen az ellenfeleket illetőleg nem.

Az elmúlt két-három évtizedben azonban elsősorban az irodalomtudomány táguló érdeklődése folytán a téma kutatása kezdett kiemelődni a szűkebb egyháztörténeti kontextusból, olyan új kérdésfeltevések fogalmazódtak meg, amelyek az egyes vitairatok és viták egyháztörténeti és egyházpolitikai jelentőségén túl tágabb teológiai, szellemi környezetére, retorikai módszereire, argumentációs bázisára, hitéleti szerepére is kiterjesztették figyelmüket. A lassan halmozódó eredmények nyomán fokozatosan kialakuló szemléletváltás lett inspirálójává annak a gondolatnak, hogy a hitvita, mint körülbelül két évszázad alapvető kommunikációs jelensége önállóan váljék rendszeres kutatások tárgyává.

Ezek elindítására vállalkozott a Miskolci Egyetem Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének *A hitviták magyarországi társadalomtörténete, funkciói, funkcióváltásai, műfaji rendszere és adattára* elnevezésű, OTKA-támogatást is elnyert programja. Ennek keretében került sor Miskolcon 2004. március 25–26-án *A hitviták műfajai, argumentációja, funkciói* című konferenciára, amelynek a tanszék mellett társszervezői voltak az MTA Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz-kutató Osztálya és az MTA Miskolci Akadémiai Bizottsága. Előadóként és érdeklődő résztvevőként nagy számban jelentek meg a budapesti (ELTE és KRE), a debreceni, kolozsvári, piliscsabai, szegedi egyetem régi magyar tanszékeinek oktatói és hallgatói. A jövőben kívánatos és bizonyára hasznos lenne az egyházi kutatóműhelyekkel való aktívabb szellemi kapcsolatok kiépítése is.

A jelen kötet a konferencián elhangzott előadásokat adja közre, kiegészítve a kutatási program résztvevőinek három további tanulmányával (Heltai János, Szigeti Jenő, Tasi Réka). Bár a hitviták klasszikus korszaka legkésőbb a felvilágosodással, illetve II. József Türelmi Rendeletével lezárult, Fazekas Csabának a kronológiai rendben utolsó helyen álló írása kiválóan illusztrálja, hogy még ez után is milyen hosszú ideig hatottak a társadalom életében és a közgondolkodásban a konfesszionalizálódás problémái és kérdései.

A hitvitákra vonatkozó újabb kutatási eredmények eddig elszórtan, más témáknak és szempontoknak alárendelődve láttak napvilágot. Célunk ezért a konferenciával és tanulmánykötettel egyrészt a figyelem felkeltése volt, másrészt, hogy fókuszáljunk és orientáljuk a kutatást, és a magunk számára is municiót gyűjtsünk a csendben folyó anyaggyűjtés segítésére.

Az összeállt anyag átolvasása után nagy a kísértés az értékelésre, összegzésre. De legyen ez a majdani és reménybeli recenzensek feladata. Annyi azonban máris megkockázatható, hogy a kérdéskör igen sokirányú megközelítést tesz és tett lehetővé: irodalom-, művelődés- és tágabb tudománytörténeti, hermeneutikai, antropológiai, vallás-, egyház- és teológiatörténeti, szociológiai és funkcionális megközelítések és olvasatok egyaránt termékenynek bizonyulhatnak és bizonyultak. Ismét megmutatkozott, hogy ha a hitvitákat nem apologetikusan szemléljük, illetve nem minősítjük eleve negatív jelenségnek, hanem leírni, megérteni, elemezni és a legkülönfélébb szempontokból értelmezni próbáljuk őket, akkor gazdag és eddig kevésbé kiaknázott forrásanyagot nyerünk nemcsak a múlt, hanem a jelen és önmagunk megismeréséhez is. Reméljük, hogy a most közreadandó kötet inspirálni fogja a további munkát. Tájékoztató, viszonyítási és csatlakozási pontként szolgálhat, mint e tárgyban első tematikus összeállítás.

Noha az egyes tanulmányok időhatárai többszörösen is átfedik egymást, kiadványunkban igyekeztünk kronológiai rendet követni. A hitviták leírására módszertani javaslatot tevő, a kronológiai rendbe nem illő tervezetet pedig a kötet végén helyeztük el. A külső borítón látható fametszet eredetije Kézdivásárhelyi Matkó István *X, ut tők könyvnek eltépeése, avagy bányász csákány* (Sárospatak, 1668 – RMK I, 1072) című munkáját díszíti.

Mivel a szerkesztésben különböző határidők betartására is ügyelni kellett, a szerkesztők munkája kiterjedt az elkészült tanulmányok tartalmi lektorálására is. Ezt főként Heltai János végezte el. Minden más feladat Tasi Rékát terhelte. Ő állította össze a névmutatót is, amelyben néhány kivételtől eltekintve a szerzők által használt névalakokat tüntettük fel. Mindkét szerkesztőnek állandó konzulense és tanácsadója volt Kecskeméti Gábor.

Végül önzetlen segítségükért szeretnénk köszönetet mondani előadóinknak és a többi tanulmányíróknak, valamint a konferencia összes résztvevőjének.

A szerkesztők